
**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ПО КЛАСИЧЕСКИ И НОВИ ФИЛОЛОГИИ
ЦЕНТЪР ЗА ИЗТОЧНИ ЕЗИЦИ И КУЛТУРИ
КАТЕДРА ЗА ЕЗИЦИ И КУЛТУРИ НА ИЗТОЧНА АЗИЯ
СПЕЦИАЛНОСТ ЯПОНИСТИКА**

Елеонора Димчева Колева

**КУЛИНАРНИТЕ РЕАЛИИ КАТО КУЛТУРЕН КОД В
СЪВРЕМЕННАТА ЯПОНСКА ЛИТЕРАТУРА**

**Храната като инструмент в изграждане на женските образи
в японската литература от 80-те години насетне с фокус
върху Нацуо Кирино**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователна и научна
степен „доктор“

Професионално направление:

2.1. Филология - Литература на народите от Европа,
Америка, Азия, Африка и Австралия (**Японска
литература и култура**)

Научен ръководител: **проф. дфн Бойка Цигова**

СОФИЯ

2017

Дисертационният труд е обсъден в Катедрата по езици и култури на Източна Азия към Факултет по класически и нови филологии при СУ „Св. Климент Охридски” на 31.10.2017 г. на заседание с протокол № 2 и е насочен за защита пред научно жури в състав: проф. дфн Бойка Елит Цигова - СУ, ФКНФ, доц. д-р Гергана Руменова Петкова - СУ, ФКНФ, проф. д-р Бора Димитрова Беливанова – пенсионер, проф. дсн Мая Бедрос Келиян – БАН, ИИОЗ, доц. д-р Андроника Мартонова – БАН, ИИЗК.

СЪДЪРЖАНИЕ НА АВТОРЕФЕРАТА

1. Структура и обем на дисертационния труд.....	4
2. Актуалност на изследването.....	4
3. Обект и предмет на изследването.....	5
4. Цел и задачи.....	6
5. Методология.....	8
6. <i>"Актът на четене"</i> - Теорията на Волфганг Изер за репертоара, стратегията и отрицанието.....	9
7. Резюмирано съдържание по глави.....	14
8. Изводи.....	14
9. Библиография на използваната в автореферата литература.....	27
10. Справка за научните приноси на изследването.....	300
12. Публикации по проблематиката на дисертацията.....	32

1. Структура и обем на дисертационния труд

Текстът на дисертацията обхваща 250 страници, като Уводът (стр. 5-20) представя обекта, предмета, целите и задачите на изследването. Същинската разработка е поместена в четири глави: Първа глава (стр. 20–69) задава теоретичната перспектива, като цели да покаже общото сечение между различните научни области, които ни дават инструменти за разчитане на предмета на изследването. Представя и конкретната методологическа рамка. Втора глава (стр. 70-147) разглежда социално-историческия и културен контекст. Трета глава (стр. 148–207) представя четири произведения на четири съвременни авторки и задава модела за аналитичен подход. Представени са три наративни стратегии, които биват разработени за целите на анализа. Четвърта глава (стр. 208–244) се фокусира само върху една авторка Нацуо Кирино и ключови нейни произведения. По този начин се проследява от различни гледни точки как издигнатите тези функционират. Следва Заключение (стр. 245-250).

Дисертацията включва още общо 3 приложения в обем от 7 страници (стр.251-257) и Библиография (стр. 258-290) с 307 заглавия.

2. Актуалност на изследването

Актуалността на изследването може да се разглежда в няколко пласта. Като жива и динамична, в процес на творчество в сегашно време, съвременната японска литература е все още недостатъчно изследвана както в Япония, така и в световен мащаб. И храната, и жените поотделно също са обект на изследвания едва от последните няколко десетилетия. Обвързването им в едно литературоведско изследване дава нов ракурс към културата

на Япония, нов прочит, нови начини, по които да мислим литературата и нейните значения.

От друга страна, както по света, така и у нас японската литература и култура често се поставят под знаменателя „екзотичност“ поради недостатъчното им познаване. Стереотипните представи са водещи за чуждестранния читател. Често, макар и коректни в известна степен, те се отнасят до миналото, а съвременето поставя въпросителен знак на всички досегашни наши представи. Все по-нарасналото търсене и интерес към съвременната японска проза налагат необходимостта от критически анализи, които отчасти да разбулят екзотиката и да ни дадат ключ, ако не за разбирането, то поне за рамките, в които тя да се възприема. Също така познаването на японската храна, поне в България, като че ли се свежда само до суши, което ни лишава от досега до една необятна вселена значения на културата на хранене на Япония, които това изследване се старее да представи.

3. Обект и предмет на изследването

Обект на анализ е съвременната японска проза от 80-те години насам, като подборът на произведенията е направен въз основа на няколко фактора. На първо място е релевантността към темата, като фокусът е само върху съвременна проза, в която храната е част от наратива, но не и самоцел, както е при гурме романите например. Изследват се ключови произведения, получили широк социален отглас, награждавани с редица престижни японски и международни награди, които третираат различни социални теми.

Предмет на анализ е храната, втъкана в повествованието като част от инструментариума на автора за

изграждане на женските образи и като код за разбиране на културата на съвременна Япония.

4. Цел и задачи на изследването

Целта на дисертационния труд е да се „дешифрира“ кода на фикционалната храна като елемент в образа на фикционалната жена. Правейки анализ през тази призма, се надскача традиционното анализиране на литературен герой и се обръща поглед към дребните детайли, които са били пренебрегвани досега. Чрез търсене на отговорите на въпросите как и какво ни казва фикционалната храна за фикционалната жена, се цели да се направят изводи за културата и обществото на съвременна Япония. Също така, като резултат от изследването, се прави опит да се изведат модели на наративни структури, чрез които храната се вгражда в репертоара на произведенията.

Стремежът на автора на настоящия дисертационен труд е да предложи нов поглед към осмислянето на културата и обществото, различен от досегашните чисто литературни анализи и да се доближи по-скоро до един вид литературна антропология.

В тази връзка **четири са основните въпроси**, които ръководят изследването: (1) какво е мястото на храната в съвременната японска култура и литература; (2) кое провокира авторите да използват храната като инструмент в изграждането на женските образи; (3) каква добавена стойност прибавя храната към цялостния образ; и (4) как така построените образи се съотнасят към цялостния обществен дискурс?

Така поставената цел се реализира чрез решаване на следните конкретни **задачи** на изследването:

1. Да се направи исторически и културно-социологически анализ на културата на хранене в Япония и да се очертаят основните аргументи, които придават на храната важното значение, което ѝ се приписва.
2. Думата *жена* гарантира множественост в представите. Разглеждат се какви са предзададените стереотипи за женската същност и как те биват изобразени или отречени в литературата от разглеждания период. Оттук и задачата: да се очертаят основните тенденции на женскостта (и женствеността) и какви са идеологиите свързани с това, какво означава да бъдеш жена в Япония.
3. Да се представи връзката между жената и храната както в исторически план, така и в съвременната японска реалност.
4. Да се анализират различни литературни произведения от избрания период, за да се види по какъв начин „текстуалната” храна е употребена и как функционира в изобразяване на женските образи.
5. За да се проследи как храната функционира в творчеството на един автор и дали могат да се открият устойчиви тенденции, се анализира релевантна част от произведения на именитата съвременна писателка Нацуо Кирино, като с нея е проведено и лично интервю през май 2015 година в Япония.

Основната **теза**, която издигаме в настоящия дисертационен труд е, че кулинарните реалии в литературата са ключ към разбирането на културата и обществото като

цяло. Те се явяват преносител, чрез който се изобразяват промените в обществото. Съществено наше твърдение в тази връзка е, че храната като инструмент в наратива, има потенцията за овластяване на женските образи, за експресия, саморефлексия, власт, над себе си и останалите, и деятелност на образите.

5. Методология

Изследването е с мултидисциплинарен характер. По същество представлява литературоведски анализ, но винаги мислейки го като част от органично цяло ведно с други сфери на хуманитарното и социално знание. Така понятийният апарат е съвкупност от инструменти от теория на литературата, джендър изследвания, етнография и културна антропология, история, социология, психология и др.

Когато говорим за нещо така есенциално необходимо за живота на човека като храната, много лесно губим контурите на тънката граница между фикция и реалност. Това се отнася и за разликата между реалните хора и фикционалните персонажи. В тази връзка Едер и др. заявяват: „фикционалните герои напомнят на реални хора, но в същото време те се състоят само от опосредствани знаци. Те са ‘там’, но не съществуват в реалността – все пак не ги срещаме по улицата” (Едер и др. 2010:3).

Литературните персонажи дължат съществуването си на текста (автора) и на въображението на читателя. Ние не можем да взаимодействаме с тях, но можем да мислим за техните смисли, начини и способности на изобразяване, за интенцията на автора.

И тъй като читателите също доизграждат образите спрямо своите „складове на информация” (ibid: 11) – колективни и лични знания, то тогава най-удачно е да мислим за фикцията и реалността като „комуникация”, а не като опозиция, „фикцията е средство, което да ни каже нещо за реалността” (Изер 1978 (1976):54). Следвайки тази линия, методологическата ни рамка използва като отправна точка рецептивната теория на Волфганг Изер от средата на 70-те години на ХХ век, представена най-ясно в „Актът на четене” (1978) и изкристализирала през 90-те години в проекта му за литературна антропология.

б. “Актът на четене”¹ (Изер 1978(1976) – Теорията на Волфганг Изер за репертоара, стратегията и отрицанието

Изер постулира, че фикционализиращите актове вземат нещата от реалността, едновременно лишавайки ги от тяхната определеност и използвайки ги като знаци, за да дадат форма на въображаемото. Той отъждествява реалното с емпиричния свят, макар че по-скоро това са системите, продукт на дадено общество: „Следва да имаме наум, че литературните текстове не се отнасят до самите произволни реалности, а до системи, посредством които произволността и сложността на реалността биват сведени до значещи структури” (Изер 2000:11).

Наименованията на тези термини – *репертоар* и *стратегия*, като че ли много ‘реално’ показват как авторът *селектира*, *комбинира*, а на свой ред вече тези знаци се саморазкриват: „Всеки литературен текст неизбежно

¹ Тук за краткост използваме с инициалите АЧ.

съдържа селекция от различни социални, исторически, културни и литературни системи, които съществуват като референциално поле във от текста” (Изер 1993: 4). Важното предвид нашата теза е това, че „селекцията.. разкрива интенционалността на текста” (ibid:6).

Използвайки храната като инструмент, авторът веднъж я лишава от определеността ѝ, но същевременно я закодира в нови значещи структури, чакайки на свой ред читателят да я декодира и да открие т.нар. *тема* и *хоризонт* (*преден план* и *фон* във „Фиктивното и въображаемото”(1993(91)), а именно онова, което е включено в текста, и онова, което е общата рамка.

Важна част от проекта на Изер за литературна антропология е обосноваване нуждата от фикция, една възможност, която литературата ни дава за алтернативност. Именно тази потенция на литературата ни дава смисъл да погледнем през нея към контекста, полетата на референция, за да видим как японските жени чрез храната в литературата биват овластени и въоръжени с дейтелност.

Контекстът ни дава материал за **репертоара**. „Репертоарът се състои от цялата позната територия в текста. Това може да бъде под формата на референции към по-ранни творби или към социални и исторически норми, или към цялата култура, в която възниква текстът...” (АЧ:69). Външната референтна рамка е във връзката между репертоара и системите (норми и литературни алюзии), към които елементите на репертоара препращат. Стратегията показва отношенията вътре в текста през тема и хоризонт (АЧ: 92-95). „Това, че се реферира към тази реалност има двойна импликация: (1) извиканата реалност не е сводима до

напечатаната страница; (2) онези елементи, които са избрани да реферират, не са предвидени да бъдат просто копие. Напротив, присъствието им в текста обикновено значи, че преминават през някаква трансформация и, наистина, това е интегрална черта на целия комуникативен процес.” Те могат да бъдат редуцирани или модифицирани, тъй като са откъснати от техния оригинален контекст и функции. Те са свързани в нови връзки, но и старите са запазени до известна степен. Тоест *репертоарът* „инкорпорира и произхода, и трансформацията на елементите си и индивидуалността на текста ще зависи от степента, в която тяхната идентичност е променена”. (АЧ: 69) Всъщност така изкрystalлизират смислопораждащите елементи и стойността на творбата.

Отправяме поглед към вътрешната рамка - основната задача на текстуалните стратегии – това, което организира вътрешните мрежи - *стратегията* (АЧ: 96). Тук се показват отношенията вътре в самия текст през структурата, през играта между темата и хоризонта. (АЧ: 96-103). Селектираните елементи трябва да бъдат комбинирани.

Изер обвързва селектирането на нормите в репертоара с литературните герои: „има две възможности: селектираните норми да бъдат представени от главния герой или от второстепенните персонажи ... като именно разпределението на репертоара между различните перспективи дава критерия за оценка на селектираните елементи.” (АЧ: 100)

В нашите анализи, ние ще проследим именно това какво се казва, когато се говори за храна. „Фикционалният текст прави селекция от разнообразие от конвенции от реалния свят и ги поставя заедно, като че са

взаимносвързани. Ето защо разпознаваме толкова много конвенции, които регулират нашето общество и култура. Но реорганизирайки ги хоризонтално, фикционалният текст ни ги поднася в нови неочаквани комбинации, така че те биват лишени от своята валидност” (АЧ:61).

Читателят от своя страна се възприема като длъжен да прозре, „да открие” (ibid.:61) защо определени конвенции са били селектирани и доведени до вниманието му. Именно в тази част от теорията на Изер работим, за да установим как използването на храната като цяло или определени храни биват селектирани, за да придадат нови измерения на женските образи, чрез които да се акцентира или насочи вниманието ни.

Посредством *отрицанието* пък, ние можем да конструираме всичко скрито или пренебрегнато от страна на господстващите системи или на идеологиите на деня, точно защото недостигът в тях става точката на фокус в литературната творба. Литературната рекодификация и декодификация на социалните и културните норми по този начин има двойна функция: тя дава възможност на съвременните читатели да възприемат онова, което е дотолкова „натурализирано”, че считаме за естествено. Освен това, тя прави възможно следващи поколения читатели да улавят реалност, която никога не е била тяхна.

Отрицанията бележат господстващи позиции, подложени на атака, провокация. *Негативността* пък е “структурата”, лежаща в основата на девалидизирането на представената реалност. Тя е неформулираният двойник на текста. Чрез отрицанията на преден план излизат дефицитите на системата. Тя бива поставена в качествено нови

отношения, удобни за целите на конкретния литературен текст.

Наличните знания на читателя за познатото му от реалния свят биват поставени под въпрос, оспорени, провокирани от отрицанието, но все още не е достатъчна информацията, за да може да се ориентира и заеме ново отношение спрямо променените параметри, което става в хода на повествованието. Именно затова обикновено отрицанията са частични и внимателно режисирани и указващи, така че да подчертаят, извадят на преден план проблематичните аспекти и да посочат пътя, вариантите за преосмисляне на нормите.

Заради жизненоважната функция на храната за човека, важната ѝ роля в японската култура и идеологическата ѝ обвързаност с японската жена, храната се явява често употребяван и силен инструмент в репертоара на японската съвременна литература. Читателите наслаждат своите знания и опит, но коригират ги според инструкциите от автора. По този начин се свързват читателския процес на въобразяване и отговора, който текста се опитва да даде на определен исторически или социален проблем.

Като важен акцент в методологическата рамка може да се изтъкне фактът, че след като „дешифрираме” *репертоара* и как той *стратегически* е вплетен в повествованието, проследяваме как на наративно ниво храната е използвана при конструиране на женските образи. За целта заимстваме от модела на Шарлин Орбоу (Орбоу 1996:123) и адаптираме, модифицираме и наименуваме **три наративни стратегии – дескриптивна, валоризираща и**

реверсивна, представени подробно теоретично и практически в трета глава.

7. Резюмирано съдържание по глави

В първа глава представяме теоретичните постановки, послужили за основа на изследването. Преди конкретизирането на конкретните методологически похвати, изясняваме базовите термини, понятия и обхвата, в който да ги мислим (Глава I.1.).

В подглава I.1.1 изясняваме терминологичната проблематика, свързана с понятието „кулинарни реалии“. Самото понятие *реалия* по-скоро се причислява към сферата на межкултурния трансфер, маркирайки една територия на културно-специфични понятия, каквото в частност е и храната.

Настоящият труд поставя за свой предмет на изследване не само разглеждането на конкретни реалии - храни, ястия или напитки в рамките на литературните произведения, а отправя поглед към един по-широк периметър, включващ всичко що се отнася до храната, а именно цялостната **култура на хранене**.

Когато мислим храната в най-широкия ѝ смисъл, от съществено значение е комуникативният елемент, затова допълваме и с определението, което Ролан Барт дава, а именно, че „храната не е само сбор от продукти... а в същото време система за комуникация, съвкупност от образи, протокол на употреби, ситуации, и поведение“ (Барт 2013[1961]:24).

От гледна точка на комуникацията разглеждаме храната в **I.2.** - Храната като културен код. Два от

елементите и съответните техни функции изискват поясняване с оглед на изследването ни – **контекст и код**.

За референция по отношение на дефиниране на „кулинарните реалии като културен код“ използваме комуникативния модел на Роман Якобсон (Якобсон 1960:353). В модела на Якобсон контекстът се свързва с референтната, опознавателната функция на езика или иначе казано със света извън текста. Немислимо е да разглеждаме какъвто и да проблем без внимателно да го позиционираме, контекстуализираме в исторически, културни и др. парадигми, в които функционират безброй отношения, възможности, дадености, предзададености, действащи лица и т.н.

Тъй като изследването се базира и на анализиране на литературен герой, следва да разгледаме кои са основните методи и характеристики за дефинирането му. В **подглава I.3.** представяме модели за анализ на литературен герой. Важен акцент е разграничаването между реалните хора и фикционални персонажи. Героите често биват дефинирани като фикционални личности или фикционални аналози на човешките същества. В **подглава I.4.** доизясняваме теоретичните постановки относно тънката граница между фикцията и реалността, между реалните и фикционалните жени. Амбивалентната позиция на художествените герои – не-истински хора, но и не просто знаци- изпъква особено при срещата им с читателите. Никога не е дадена пълната информация. Следователно от реципиентите се изисква да я запълнят, за да може наративът да добие своята пълнота и завършеност (Зъншайн 2006:22-3). **Подглава I.4.1.** е посветена на основната методологическа рамка, която представихме по-горе.

Подглава I.5. е посветена на джендър ориентирания подход. Не може да говорим за жени и да не включим в научния си арсенал джендър теориите. Трудът се опира върху изследванията на Джудит Бътлър (1999(1990)). Храната е трайно обвързана с жената и нейната социална роля.

В Япония само физическото тяло не е достатъчен показател за женственост, затова съществуват изрази като *каноджьо ва онна-рашии* (тя е женствена, букв. прилича на/държи се както подобава на жена) и *каноджьо ва отокорашии*. (мъжкарана,като мъж) и др.(Хансен 2016:29). Това е още едно препотвърждение на това, че джендър е социална конструкция (Бътлър 1999 (1990):178) и не е нещо, което притежаваш, а е нещо, което представяш (*perform*), като необходимо условие е многократността, повторемостта, ритуала (Бътлър 1999(1990);xv).

Японките възприемат джендър като заучаем чрез полагане на редица усилия. Нещо повече, те демонстрират/използват съзнателни стратегии за навигиране на субектното позициониране особено в професионалната сфера (Хансен 2016:31).

Подглава I.6. представя връзката между храна и психология. Храненето е най-личното и най-социалното действие. Психоаналитици като Фройд, Карл Ейбрахам и др. свързват храната с ероса, сексуалните влечения и желания, заради общата зона – оралната, която предполага възможност за навлизане в, преминаване границите на тялото ни.

Храната като символ, език, комуникация е представена в **I.7.** Храната никога не е просто храна. Тя

винаги предава послания и разкрива вселени. Клод Леви-Строс (1970) третира хранителните практики като език, рефлектиращ основната бинарна опозиция между „природа“ и „култура“. Ученият отразява тези свои идеи в т.нар. „кулинарен триъгълник“ (Клод Леви-Строс 2013 (1966):40). Но тук считаме, че този триъгълник губи формата си в известен смисъл, тъй като в Япония не можем напълно да говорим за бинарност по отношение на природа-култура и съответно сурови продукти – сготвени ястия. Редица съвременни изследователи като например Катаржина Чвиертка (Чвиертка 2013) и др. считат, че културата на хранене в Япония е съвременен конструкт с „изобретени“ традиции и идеи, дори ще се отнася до присъствието на природата в нея (вж. още Ричи 1985). Но тук защитаваме тезата, че от векове наред японецът не се счита за над-поставен на природата, а съ-поставен и това съществено определя и философията на културата на хранене. Тази връзка произтича от шинтоистките разбираня за „природата като част от човека“ (Цигова 1988:33).

Подглави I.7.1 и I.7.2. разглеждат социологическия аспект на храната. Освен инкорпорацията на храната чрез консумирането, ние ѝ приписваме и конкретни консуматорски избори, като така може да се каже, че храната има вътрешни и външни измерения за тялото ни, както и за субектността/идентичността ни. Така храната се явява част от „културния капитал“. Моделите на потребление, стилът на живот и свободно време - всички те са свързани с храната и са важен индикатор за социални процеси (Келиян 2008:47). Според френския социолог Пиер Бурдийо. вкусът се явява значим маркер на социални различия (*дистинкции*) (Бурдийо 1984).

Тук от етнографска гледна точка представяме дара. В Япония културата на даряване, често под форма на храни, води началото си от митологичните времена и е важна част от разбиране на социалните взаимоотношения.

В подглава I.8. разглеждаме връзката между храна и женско тяло и в този смисъл, като храна и власт (властови отношения). Дори и през ХХI-ия век в Япония е характерна обективацията на женското тяло като част от патриархалния ред и стоковия капитализъм. Широко разпространена е „нормата“ за слабото женско тяло. Но е много тънка границата, през която се преминава в хранително разстройство. Предефинирането на женското тяло от обект в субект и преосмислянето му чрез храната става, като че ли по-лесно чрез възможния свят на литературата, когато бидейки част от репертоара, чрез храната се предизвиква действащата парадигма.

Едно от най-новите изследвания по въпроса за връзката храна - женско тяло разглежда хранителните разстройства като възможна стратегия, макар и ненормативна, за навигиране на противоречивите изисквания, отправени към жените. Гите Мариане Хансен развива термина „противоречива женственост“ (contradictive femininity) и разглежда как чрез мотива на двойника фикционалните жени успешно се справят с все по-нарастналите им отговорности (Хансен 2016).

Като естествено продължение на темата за храната и жената е **подглава I.8.1.** Храна и семейство. В полето на връзката семейството - храна е и носталгията, която често има кулинарни измерения.

Втора глава проследява външната рамка на „репертоара“, културния контекст, от който автори и читатели черпят, за да дадат форма на женските образи и да

я напълнят със значение. Разделена е на четири подглави – исторически обзор, култура на хранене в Япония, ролята на жената в японското общество и обзор на темите в съвременната японска литература, като винаги се търси пресечната им точка.

Думата, с която най-добре можем да характеризираме днешното време, е „несигурност”. Тази несигурност се чувства във всяка фибра на японското общество. От общество на средната класа се превръща в *какуса шякай* – общество на класовите различия. (II.1.)

Подглава II.2. представя пътят и мястото на храната в японската култура. Всеки би я характеризирал с думите „естетика” и символика. Храната в Япония никога не е само храна. Тя е цялостно културно преживяване, тя е наслада за сетивата. Тук представяме изследвания на именитите изследователи Ишиге (2001), Чвиертка (2006), Ешкенази и Джейкъб (2000), Ричи (1985) и др.

Няколко са основните характеристики, които придават специфичен привкус на японската кулинария – изискването за презентация, сезонност (*шун*), стилизиране на природата, обиграване на пространството *ма*, многобройност и т.н. Във фундаменталната си книга „Вкус на Япония” Доналд Ричи посочва, че „акцентът е върху презентирането на природата, а не самата природа” (Ричи 1985:11). Тук изразяваме частично несъгласие с именития изследовател, тъй като наслаждаването и стилизирането на природата са отличителна черта на цялата японска култура през всички периоди, включително и днес и във всички области, особено на изкуствата. Японците никога не са се стремили да подчинят природата, те се считат за съпоставени, а не надпоставени. **Подглава II.2.2.1.** допълва естетическия образ на храната в Япония и я представя като поезия.

Образът и функциите на храната в японската митология и фолклор е темата в подглава **II.2.3**. Още в далечните предисторически, митологични времена на храната в Япония е било приписвано изключително важно значение и символика. Превъзходството на ориза се свързва със символичното му отъждествяване с божествата и тясната му връзка с древната имперска система. Кунио Янагита посочва, че измежду всички зърнени култури, само за ориза се счита, че има душа и се свързва с ритуалността (Янагита 1982:159-160).

Храната присъства трайно и в народните вярвания и фолклора на Япония. Придобиването на богатство често се отъждествява с получаване на ориз и е често срещан мотив в японските вълшебни приказки. „Щастието (...) може да бъде намерено (...) в едно котле с три зърна ориз” (Петкова 2011: 9). Следвайки пионерното изследване в българската японистична наука за символиката на традиционната архитектура и интериор в японските вълшебни приказки на Гертана Петкова (Петкова 2011), открояваме и в съвременната литература някои характерни елементи, които са често срещан мотив – например, кухнята като „женско царство”, свързано с табу. Всеки нарушил забраната, търпи последствия.

Символиката на всеки елемент в японската култура на хранене представяме в подглава **II.2.4**.

Подглави **II.2.5**, **II.2.5.1** разглежда как храната (най-ясно личи при *обенто*²) е показател, за това доколко жената

² *Обенто* お弁当 – кутия с храна, приготвяна от майката за децата или съпруга. До скоро се считаше за епитом на майчината любов.

се справя с очакваното от нея. Така една малка кутия за обяд *обенто*, освен изразител на майчина и съпругеска любов е и източник на стрес (Алисън 2013(1991)).

В тази връзка е и **подглава П.2.6**, където се представя как храната в Япония е маркер за идентичност и част от националните идеологии. Още от зората на своята история Япония се е самозаявявала чрез храната. Макар оризът никога да не е бил еднакво достъпен за всички, той винаги е бил метафора за себе си (Онуки-Тиърни 1993).

Следващата подглава **П.3**. (П.3.1.и П.3.2.) поетапно представя японската жена и мястото ѝ в обществото през целия ХХ век. Днес „абеномиката е женомика“, прокламира японският министър-председател Шиндзо Абе. Жените са призовани да са част от работната ръка, за да съживят японската икономика. Но и домашните задължения са отново само тяхно задължение. Идеалът от периода Мейджи насам за „добра съпруга, мъдра майка“ *рьосай кенбо* е все още жив и действащ. Жените са призовани в обществената сфера (макар, че те винаги са работели почасово и нископлатено, за да не пречи това на изпълняване на семейните им задължения), но са здраво закотвени към дома, дори и на работното място.

В **П.3.3** се прави обзор на изследванията на жената в съвременната японска литература. Макар фокусът да е върху модерната литература на Япония, може да се открие едно фундаментално изследване – на Томоко Аояма (2008) „Четейки храната в модерната японска литература“.

Последната подглава на втора глава **П.4**. представя тенденциите и водещите теми в съвременната японска литература – семейството или по-скоро разпада му,

чувството за самота на съвременния човек са акценти, които свидетелстват за кризата в обществото.

Глава III представя четири произведения на четири различни авторки. Така задаваме един своеобразен фон, за да се очертае, че храната не е само характерен белег в творчеството на един автор, а е специфична особеност на цялата съвременна литература. В тази глава представяме и развиваме три наративни стратегии по модела на Шарлин Орбоу (1996:123), но адаптирани за целите ни тук. Това са :

1. **Дескриптивна** – описва наличните властови конфигурации така, както са, но изобличавайки подчинеността на жената и начина, по който тя е тази, която обслужва.
2. **Валоризираща** наричаме тази наративна стратегия, при която се запазват властовите отношения на фалочентричния ред, но е променен знакът на стойностите.
3. **Реверсивна стратегия** – такава, която преобръща джендър ролите – жената вместо да готви, консумира, вместо да се грижи за трапезата и къщата, бива обгрижвана.

Първият анализиран роман е „**Кухнята**” на **Банана Йошимото**, където кухнята се явява метафора за дома и търсенето на домашен уют. В репертоара са включени редица хранителни реалии, но тъкмо те биват отрицани в смисъла им на закрепостеност на жената към къщните задължения. Главната героиня се занимава с професионално готварство – традиционно мъжко доминирана сфера. Характерна за романа е употребата на валоризиращата стратегия.

„Чантата на Учителя” на Хиноми Каваками също е книга, в която храната триумфира. Главната героиня тук е изкарана извън пределите на дома, в мястото, определено за мъжете – *идзакая*³. При това консумира (и алкохол) наравно с мъжете. Отново чрез способа на отрицанието на ключови хранителни реалии им се придава друго значение. Образът на главната героиня и повествователка Цукико е многопластов - преплетени са първата и втората – **дескриптивната и валоризиращата** наративни стратегии.

„Дневник на бременността” на Йоко Огава обаче ни показва как храната може да е оръжие, отрова - дори срещу най-близките. Представена е връзката между храната и променящото се женско тяло. Защо някой близък като сестра ти ще иска да ти навреди чрез храна? Интересно е, че тук е много по-сложно да се даде еднозначно определение за това кои наративни стратегии са използвани. В този смисъл имаме една амбивалентност - често се налага да модифицираме теоретичните си инструменти в хода на анализа.

„Гърди и яйца” - Миeko Каваками – да „счупиш” тишината, да счупиш яйцата – в кухнята. По модела на анализ чрез наративните стратегии, считаме, че тук е използвана третата – **реверсивна стратегия за Мидорико** – вместо да мълчи - говори, вместо да готви яйцата, тя ги чупи и така въстава. Но както се посочва при този вид стратегия, в крайна сметка нищо не се променя.

³ *Идзакая* – обществено заведение за хранене, подобно на кръчма.

В хода на анализите се открояха и повтарящи се ключови реалии. Така например кухнята е пространство и място на жената, айцата - символ на женствеността.

Глава IV следва същия модел, но представя две ключови произведения на една авторка - Нацуо Кирино – *OUT* и „Гротескно”.

Един от забележителните примери в съвременната японска литература за това как храната като част от репертоара на произведението, функционира като символ, метафора, система от знаци за предаване на послания, как социалните проблеми са видяни през призмата на храната и не на последно място как женските образи са дефинирани чрез хранителните реалии, е романът *OUT*.

В репертоара на произведението са привлечени ключови реалии, които маркират социалната промяна. Така например четирите главни героини работят изнурителни нощни смени в завод за *бенито*. Така от символ на майчината любов кутията с храна вече се е превърнала в окови за тези жени. Те нямат друг изход – или защото са стари, или защото са домакини с малки деца, или защото са дебели, или защото са просто жени. Оприличават романа на нова пролетарска литература, но изходът не е революционен. Всяка от тях го търси сама за себе си. Но както храната е привлечена в репертоара като непосилно бреме, така вече стратегията я извиква в други отношения. Всъщност точно компетенциите на жените с храната им дават увереност, че могат например да разпрачкосат и изхвърлят трупа на съпруга на Яой, когато тя е убила заради това, че той е изхарчил спестяванията им по хазарт и жени.

Притиснати до ръба на бездната жените все пак успяват да използват храната (или метафоричността) на

храната, за да се опитат да излязат извън оковите. Може да се каже, че те се еманципират чрез същия инструмент, с който са държани в подчинено положение. Поне в рамките на романа тази власт им се дава. Образът на главната героиня, която преобръща стойностите, е изобразен чрез реверсивната стратегия – тя не е обект, а субект, не готви вече, а прави бизнес с месо, макар и човешко.

„Гротескно” също е роман, в който макар на пръв поглед жените да са на дъното (Юрико и Кадзуе са проститутки), те правят сами своя избор. Канибализмът е силна метафора в произведението. Чудовищно красивата Юрико е „мъжеядка”. Кадзуе, макар през деня да работи в елитна компания, през нощта проституира. И е анорексичка. Но по своя воля, защото смята, че така има власт. Тези отрицания подканват и читателя да застане в друга позиция, с друг поглед.

8. Изводи

1. Храната изобилства в японската съвременна литература поради много и различни фактори, които изложихме в хода на изследването, но най-вече поради факта, че културата на хранене винаги е била съществен фактор в личната и национална идентичност на японците.
2. Употребата на храна при изграждане на женските образи не е само индивидуален почерк на един конкретен автор. Ето затова избрахме да се фокусираме върху една авторка, но да покажем също и общата картина чрез представяне на произведения и автори в различни жанрове и от различни подпериоди на разглеждания период.

3. Храната добавя стойност към изграждане на женските образи. Тъй като употребите ѝ са културно обусловени, привличането ѝ в *репертоара* на произведенията може да се разглежда едновременно като осигуряваща контекст и като добавяща код за нови прочити на културата. Едни и същи реалии могат да бъдат едновременно и репертоар, съответно през призмата на отрицанието, и стратегия.
Нарекохме храната „**добавената културологична стойност**” в литературата.
4. Авторите задават общата рамка на това как да се мислят женските образи през и чрез храната, следвайки основното послание и спрямо обществената парадигма, но тъй като храната е свързана с нашите емоции и възприятия за света, читателите имат активна роля и добавят *допълнителен привкус*.
5. Фикционалната храна дава възможности за овластяване, експресия, саморефлексия, власт, над себе си и останалите и дейтелност. Чрез нея женските образи добиват не само плътност и виталност, но и са овластени, придобиват дейтелност и се превръщат се в активни субекти. Може да се заключи, че всъщност независимо от използваната стратегия храната по отношение на женските образи може да е и окови, и инструмент за скъсване на тези окови.
6. Чрез *отрицанието* фикционалната храна, използвана при изграждане на женските образи, се явява още един мощен ресурс за преосмисляне на символния ред.

Проведеното интервю с Нацуо Кирино потвърди категорично нашите тези. Авторите интенционално включват храната в репертоара на своите произведения, синхронизирайки я с характеристиките и цялостното послание на творбата. И тъй като „пишем сега, за хората, които живеят сега” (Кирино - Вж. приложение 2), то може да се твърди, че храната е културен код, своеобразен прозорец за разбиране на японската култура и положението на жените в частност.

9. Библиография на използваната в автореферата литература

Алисън 2013 (1991): Allison, Anne. “Japanese Mothers and Obentos: The Lunch-Box as Ideological State Apparatus”. - In: Carole Counihan and Penny Van Esterik (eds.). *Food and Culture. A Reader*. Routledge, 2013, pp.154-173.

Аояма 2008: Aoyama, Tomoko. *Reading Food in Modern Japanese Literature*. Univesity of Hawaii’s Press, 2008.

Барт 2013 [1961]: Barthes, Roland. “Toward a Psychosociology of Contemporary Food Consumption”- In: Carole Counihan and Penny Van Esterik (eds.). *Food and Culture. A Reader*. 3rd ed.,Routledge, 2013, pp.23-30.

Бурдийо 1984: Bourdieu, Pierre. *Distinction: A social judgment of taste*. London: Routledge and Kegan Paul, 1984.

Бътлър 1999: Butler, Judith.1999 (1990). *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. New York:Routledge, 1999.

Едер et al. 2010: Eder, Jens, Fotis Jannidis and Ralf Schneider (eds.). *Characters in fictional worlds: Understanding imaginary beings in literature, film, and other media*. Berlin: Walter de Gruyter, 2010.

Ешкенази, Джейкъб 2000: Ashkenazi, Michael, and Jeanne Jacob. *Food culture in Japan*. Greenwood Publishing Group, 2000.

Зъншайн 2006: Zunshine, Lisa. *Why we read fiction: theory of mind and the novel*. Columbus, OH: The Ohio State University Press, 2006.

Изер 1978 (1976): Iser, Wolfgang, *The Act of Reading. A Theory of Aesthetic Response*, Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1978(1976).

Изер 1993: Iser, Wolfgang, *The Fictive and the Imaginary. Charting Literary Anthropology*, Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, 1993(1991).

Изер 2000а: Изер, Волфганг, „Рецептивната теория : поглед назад”, прев. Д. Камбуров, в. *Култура*, бр.9 (2120), 10 март 2000 г., с.10-11.

Изер 2000б:Рецептивната теория:поглед назад, доктор хонорис кауза НБУ, достъпна на:< <https://nbu.bg/bg/za-nbu/pochetni-doktori/volfgang-izer>>, посетен на 5.12.2017

Ишиге 2001: Ishige, Naomichi. *The History and Culture of Japanese Food*. Kegan Paul Limited, 2001.

Келиян 2008: Келиян, Мая. *Япония и България: Модели на разслоеното потребление*. С.,Валентин Траянов, 2008.

Леви-Строс 2013 (1966): Lévi-Strauss, Claude. "The culinary triangle." – In: *Food and culture: A reader*. London: Routledge. 2013, pp. 40-47.

Онуки-Тиърни 1993: Ohnuki-Tierney, Emiko. *Rice as self: Japanese identities through time*. Princeton University Press, 1993.

Орбоу 1996: Orbaugh, Sharalyn. "The Body in Contemporary Japanese Women's Fiction." - In: Schalow, Paul Gordon, and Janet A. Walker (eds.). *The woman's hand: gender and theory in Japanese women's writing*. Stanford University Press, 1996, pp. 119-164.

Петкова 2011: Петкова, Гургана. *Домът на чудесата. Символика на традиционната архитектура и интериор в японските вълшебни приказки*. С., Звезди, 2011.

Ричи 1985: Richie, Donald. *A taste of Japan*. Kodansha International, 1985.

Хансен 2016: Hansen, Gitte Marianne. *Femininity, Self-harm and Eating Disorders in Japan: Navigating Contradiction in Narrative and Visual Culture*. Routledge, 2016.

Цигова 1988: Цигова, Бойка. *Дзен естетиката и японската художествена традиция*. С., Наука и изкуство, 1988.

Чвиертка 2006: Cwiertka, Katarzyna Joanna. *Modern Japanese cuisine: Food, power and national identity*. Reaktion Books, 2006.

Якобсон 1960: Jakobson, Roman. "Closing Statement: Linguistics and Poetics"-In: *Style in Language*, Thomas A. Sebeok, (ed.), New York: Wiley, p. 350-377.

ПЪРВИЧНИ ИЗТОЧНИЦИ

Йошимото 1999: Йошимото, Банана. Кухнята. Прев. Ружа Стоянова.С., Сиби:1999.

Йошимото 2010 (1988): Йошимото, Банана.吉本ばなな『キッチン』東京：新潮文庫, 2010 (1988).

Каваками 2010 (2008): Каваками, Миеко.川上未映子^{ちち}『乳^{らん}と卵』東京：文春文庫, 2010.

Каваками 2011 (2004): Каваками, Хироми. 川上弘美『センチの鞆』東京：文春文庫, 2011(2004).

Кирино 2011 (2002): Кирино, Нацуо. 桐野夏生『OUT』東京：講談社文庫, 2011 (2002).

Кирино 2011 (2006): Кирино, Нацуо. 桐野夏生『グロテスク』東京：文藝文春、2011 (2006).

Огава 2009 (1994) : Огава, Йоко. 小川洋子『妊娠カレンダー』東京：文藝文春、2009 (1994).

10. Справка за научните приноси на изследването

1. Разработване на иновативен в световен мащаб метод за анализиране на литературен герой чрез и през хранителните реалии. Така генерирахме изводи, чрез които се цели да се погледне към японската култура и общество през вътъканата в наратива на произведенията храна.

2. Въведохме термин за храната като „добавената културологична стойност” в литературата, чрез чийто анализ правим един нестандартен и неприлаган досега подход на осмисляне на японската култура и общество.

3. Прилагане за пръв път на теорията на Волфганг Изер и понятията му репертоар, стратегия и отрицания за анализиране на съвременната японска литература.

4. Открояване на **три наративни стратегии** при изграждане на женските персонажи посредством храната - **дескриптивна, валоризираща и реверсивна**, които ясно описват позиционирането спрямо действащите властови комбинации и субектността на жените.

5. Съществен приносен елемент особено за българската японистична наука има и фактът, че за първи път се систематизира и представя в рамките на едно изследване научна информация относно сферите на японската култура на хранене, жената и теориите за женственост в Япония, както и се прави преглед на темите в съвременната японска литература.

6. Проведеното лично интервю с Нацуо Кирино в Япония е съществен акцент в изследването. Може да се каже, че това е първото интервю, провеждано от български изследовател с толкова значима съвременна японска авторка.

7. **Практическият принос** на изследването се изразява в това, че се представиха на български език образци на съвременната японска проза, получили широк критичен и обществен отглас в Япония. За пръв път на български език се прави систематичен опит за анализ на съвременната японска литература, което може да послужи както за

съставяне на учебни пособия, компилиране на антологии, така и за научно-популярни издания върху японската храна в отговор на нарасналия интерес и към японската художествена литература, и към японската култура на хранене.

11. Публикации по проблематиката на дисертацията

1. **Колева 2011:** Koleva, Eleonora. *“The way of ramen in Japan – from the Chinese noodles la mien 拉麵 to the Japanese national dish ラーメン”*. In : The Silk Road – Papers from the International conference, organized by Confucius Institute in Sofia, Bulgaria, Sofia, 2011, 77-79.
2. **Колева 2012 :** Koleva, Eleonora. *“OUT of Order” or “OUT away from the Order” – Food, Japanese women and the way to freedom in OUT by Kirino Natsuo*. In: Issues of Far Eastern Literatures – Papers of 5th International Scientific conference in St Petersburg State University, vol.3, St.Petersburg 2012, 300-309.
3. **Колева 2013:** Колева, Елеонора. *„Кулинарната носталгия в Роден край на Шимадзаки Тосон*. - В: България, Япония, Светът – Сб. Доклади от юбилейната конференция с международно участие по случай 20 години специалност Японистика в СУ „Св. Кл. Охридски, проведена на 2-3 юни 2010г., в СУ „Св.Кл.Охридски., С., УИ „Св.Кл.Охридски”, 2013, 220-224.
4. **Колева 2015:** コレヴァ・エレオノーラ 「現代日本文学における食と孤独に関する一考察」 『アルザス日欧知的交流事業 日本研究セミナー「日常生活文化」報告書』2015.

Достъпно на
<http://www.jpfi.go.jp/j/project/intel/exchange/organize/eeja/report/15/pdf/15_08.pdf> - на японски език.

5. **Колева 2016а:** Колева, Елеонора. *Храната като „оръжие” в романа „Гротескно” на Кирино Нацуо. Канибализмът като метафора.* - В: Филологията – класическа и нова - сборник доклади от юбилейна научна конференция на Факултета по класически и нови филологии, С., УИ „Св. Кл. Охридски”, 2016, 447-455.
6. **Колева 2016 б:** Колева, Елеонора. *„За самотата в японската култура и общество”.* -В: Бъдещи хоризонти - Сборник доклади от научна конференция с международно участие по случай 25-годишнината на специалност Японистика в СУ „Св. Кл. Охридски, С., УИ „Св. Кл. Охридски” , 2016, 139-148.
7. **Колева 2016 в:** Колева, Елеонора. *“Чантата на Учителя” на Хироми Каваками: За вкуса на самотата на едно съвременно „Лунно” момиче.*- В: Луна, бамбук, огледало – изтоковедски изследвания –Юбилеен сборник по случай 60 годишнината на проф. дфн Александър Федотов. София, 2016, 54-65.
8. **Колева 2017:** Колева, Елеонора. *„Гротески от съвременна Япония. Фатален ли е краят на фаталната жена”.* – В: Литературен вестник 26 (14), 12-18.04.2017, 11.

Достъпно на:
<http://www.bsph.org/members/files/pub_pdf_1542.pdf,
посетен на 15.12.2017.

